

DOI: 10.55666/folklor.1365815

GELENEKTEN MODERNİTEYE İRAN TÜRKLERİ ÂŞIK İCRA MEKÂNLARI: HEMEDAN BÖLGESİ ÖRNEĞİ*

Faruk GÜN**

Öz

Türk dünyasının önemli kültür öğelerinden olan âşıklık geleneği, İran coğrafyasında Erdebil, Tebriz, Urmiye, Zencan, Kazvin, Merkezi ve Hemedan gibi bölgeler başta olmak üzere Türklerin yaşamakta olduğu birçok vilayette canlı şekilde sürdürülmektedir. İran Türk âşıklık geleneği, âşık sayısı, hikâye ile âşık havası çeşitliliği, müzik aleti zenginliği ve farklı icra mekânlarıyla kültürün birçok noktasına temas eden bir yapıya sahiptir. Âşıklık geleneğinin söz konusu hususiyetlerini içinde barındıran bölgelerden Hemedan coğrafyasında âşık icraları, geleneksel ve elektronik mekânlar olmak üzere iki alanda halka ulaşmaktadır. Bu bağlamda kültürün halka aktarılacak temas kurduğu geleneksel mekânlar arasında dost meclisleri, köy evleri, düğünler / toylar, sünnet törenleri / uşak kesme, âşık bayramları, doğum günleri, anma programları, şiir geceleri, diğer etkinlikler / şöenler / ceşnler bulunurken modern dönemde İran Türkleri arasında meydana gelen sosyokültürel değişimler sebebiyle İsteriyo Ahmedî Müzikevi, internet / sosyal medya, radyo ve televizyon gibi elektronik icra mekânları da âşıklık geleneğine dâhil olmuştur. Bölgedeki icra mekânları, 2015, 2017-2018 yıllarında İran'da yapılan alan araştırmaları sırasında gözlem ve mülakat metotlarıyla tespit edilmiştir. Söz konusu yıllarda kahvehaneler, Hemedan âşıklık geleneğinin icralarının yapıldığı alanlardan biriyken 2023 yılında bölge hakkında yapılan araştırmalarda artık âşıkların icra mekânları arasında olmadığı ve gelenekteki yerinin sembolik bir hâl aldığı görülmüştür. Buna bağlı olarak bölgede sünnet törenleri / uşak kesme, âşık bayramları, anma programları, doğum günleri ve şiir gecelerinde yapılan âşık icralarının son yıllarda arttığı ve âşıklık geleneğinin önemli icra mekânlarından biri hâline geldiği tespit edilmiştir. Alan araştırmaları esnasında belirlenen âşık icra mekânları çalışmada bağlamsal kuramlar çerçevesinde ele alınmış, geçmiş ve günümüzdeki yapısı kültürel değişim ve dönüşümler ekseninde yeniden şekillenmesi sebebiyle incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın ortaya konmasında ise nitel araştırma yöntemlerinden etnografik modelden istifade edilmiştir. Bu bağlamda Hemedan âşıklık geleneğinin icra mekânları bir yandan çağın gerekleri sonucu geleneksel mekânlarda bir değişim yaşarken diğer yandan da çağın ve dolayısıyla toplumun isteklerine cevap verebilmek amacıyla yeni icra mekânlarıyla halkın karşısına çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İran, Hemedan, âşıklık geleneği, geleneksel icra mekânları, elektronik icra mekânları.

* Çalışma, *Sosyo-Kültürel Değişmeler Bağlamında Hemedan (İran)'da Türk Âşıklık Geleneği* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek/Kırgızistan. farukgun2009@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5755-5777

IRANIAN TURKS MINSTREL PERFORMANCE VENUES FROM TRADITION TO MODERNITY: THE CASE OF HEMEDAN REGION

Abstract

The minstrel tradition, one of the important cultural elements of the Turkish world, is carried out in many provinces where Turks live, especially in regions such as Ardebil, Tabriz, Urmia, Zanjan, Qazvin, Merkezi, and Hemedan in Iran. The Iranian Turkish minstrel tradition has a structure that reaches many aspects of culture with the number of minstrels, the diversity of stories and minstrel moods, the richness of musical instruments, and different performance venues. In the geography of Hemedan, one of the regions that contain the above-mentioned characteristics of the minstrel tradition, minstrel performances access the public in two areas: traditional and electronic locations. In this context, traditional venues where the culture is transferred to the public and comes into contact with the people include friends' assemblies, village houses, weddings/family gatherings, circumcision ceremonies/butchering, minstrel festivals, birthdays, commemoration programs, poetry nights, other events/feasts/festivals, while electronic performance venues such as Isteriyo Ahmadi Music House, internet/social media, radio, and television have also been included in the minstrel tradition due to the sociocultural changes that occurred among Iranian Turks in the modern period. The performance venues in the region were determined by observation and interview methods during the field research conducted in Iran in 2015, 2017-2018. In these years, coffeehouses were one of the places where the Hemedan minstrel tradition was performed, but in the research conducted in the region in 2023, it was seen that it was no longer among the performance venues of minstrels and its role in the tradition had become symbolic. The performances of minstrels at circumcision ceremonies/butler cutting, minstrel festivals, commemoration programs, birthdays, and poetry nights have consequently been noted to have increased in recent years in the area and have now established themselves as one of the important performance locations of the minstrel tradition. It was aimed at examining the past and present structure of the minstrel performance venues found during the field research as they were reshaped on the axis of cultural changes and transformations. These venues were examined within the framework of contextual theories in the study. The ethnographic model, one of the qualitative research methods, was utilized in the presentation of the study. In this context, it has been observed that the Hemedan minstrel tradition's performance venues are experiencing modifications in their traditional settings due to demands from society on the one hand, and on the other, they are presenting the public with new performance locations in an effort to fulfill those demands.

Keywords: Iran, Hemedan, minstrel tradition, traditional performance venues, electronic performance venues.

Giriş

İran'daki Türk varlığının milattan önceye dayandığı araştırmalarda belirtirse de asıl olarak Büveyhilerin 1029 yılında Gazneliler karşısında yenilgiye uğramaları sonucu İran coğrafyasının doğu kısmına Türkler hâkim olmuş ve 1040 yılında Büyük Selçukluların Gaznelileri yenmesiyle İran, Selçuklu idaresine geçmiş ve bu dönemde Türk göçleri gerçekleşmiştir. Selçuklu döneminde yeni gelen Türk boyları, daha eskiden gelen Türk boylarıyla birleşerek İran coğrafyasını önemli bir Türk yerleşimi hâline getirmiştir (Zehtabi, 2010: 32; Sohrabiabad, 2016: 15-17).¹ Nitekim âşıklık geleneğinin İran coğrafyasındaki geçişini Selçuklu Devletinin kuruluşundan daha öncelere dayandırmak mümkündür. Geleneğin bölgedeki varlığı, neredeyse bölgeye yerleşen Türklerin tarihi kadar eski olmakla birlikte geleneğin bilhassa Safevî Devleti ile önemli bir gelişim katettiği ifade edilebilir (Caferoğlu, 1967: 418; Uzun, 2007: 25).

Âşıklık geleneği, Safevî devrinden sonra gelişimini devam ettirerek toplumsal yapıdaki konumunu güçlendirmiş, 19. yüzyılın başına gelindiğinde Azerbaycan topraklarının ikiye ayrılmasıyla sıkıntılı bir döneme girilmiş ve bu dönemde âşik şiirlerindeki ağıt temaları artış göstermiştir (Akpınar, 1994: 17). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İran'da Pehlevî hanedanlığının yönetimi ele geçirmesiyle bölgede asırlardır devam eden Türk hâkimiyetine son verilmiş, başta Türkler ve Türk kültürünün zorluklar çekmesine sebep olan bir döneme girilmesine ve âşıkların da gizli mekânlarda icralar yapmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise İran İslam Devrimi ile âşıklık geleneği yeni bir toplumsal değişime entegre olmuş, bu dönemde dinî öğelerin daha sık işlendiği ürünler verilmiş ve toplumsal yaşam içindeki icra mekânlarında kısıtlamalar yaşanmıştır.

İran İslam Devrimi ile kısıtlamalara maruz kalan âşıkların toy icralarına katılmaları ve saz çalmaları yasaklanmıştır (Gökdağ ve Heyet, 2004: 59; Kafkasyalı, 2004: 123). Yine bu yüzyıl ile modern çağın getirdiği değişimler tüm toplumlarda olduğu gibi İran'da da baş göstermiş, geleneğe karşıt bir toplumsal düzen olan modernizmle birlikte geleneksel öğelerin toplumsal yapının birincil yaşam tarzı olmaktan çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. Böylece tarihsel süreç içerisinde birçok toplumsal saik sebebiyle değişime maruz kalan İran Türk âşıklık geleneği, muhtevastaki birçok unsurda olduğu gibi icra mekânlarında da değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Geleneksel icra mekânlarının yanı sıra elektronik icra mekânı olarak adlandırabileceğimiz mekânlardaki icralara kavuşan âşıklar, çağın şartlarına uygun bir zeminde varlığını sürdürmek için gerekli değişimlere uyum sağlamak zorunda kalmışlardır.²

Geleneksel icra mekânları içinde sayabileceğimiz dost meclisleri, köy evleri, düğünler/toylar ve diğer etkinlik/şölen/ceşnlerdeki mekânlarda âşıkların yapmış olduğu icralara zamanla sünnet törenleri/uşak kesme, âşik bayramları, doğum günleri, anma programları ve şiir geceleri dâhil olmuştur. Ancak gelinen noktada Hemedan'daki sosyal ve kültürel dönüşümler nedeniyle âşıkların birincil mekânları içerisinde kabul edilen kahvehanelerin icra mekânları olmaktan çıktığı görülmektedir.

Modern dönemde teknolojik imkânların artması, insanların radyo ve televizyona nazaran internet tabanlı uygulamalara yönelmesi İran Türk âşıkları için yeni icra mekânları yaratmıştır. Sosyal medya araçları olarak ifade edilen Youtube, Facebook, Instagram ve Telegram gibi uygulamalar âşıkların dâhil olmak zorunda kaldıkları yeni alanlardır. Özellikle 2019 yılının son ayları ile 2021 yılları arasında yaşanan Koronavirüs salgını sebebiyle söz konusu uygulamaların önemi artmış ve bu uygulamalar, âşıkların hem toplumsal yapıdaki popülaritesinden uzaklaşmamak hem de aksayan maddi kaynaklarını karşılayabilecekleri alanlar olmuştur.

Sosyal medya uygulamalarına ek olarak sadece Hemedan'da değil, Kom, Zencan, Tebriz gibi birçok bölgedeki müzikevleri âşıkların maddi anlamda geçim kaynakları olmasının yanı sıra burada âşıklardan derlenen halk hikâyelerinin ve şiirlerin video ve ses yoluyla kayıt altına alınıp insanlara pazarlanması ve yukarıda bahsi geçen sosyal medya uygulamalarında yayımlanması bölgede uzun süreden beri devam edegelen icra mekânlarından biridir. Dolayısıyla Hemedan'daki İsteriyo Ahmedî Müzikevi de elektronik icra mekânları alanına dâhil edilebilir.

Âşıkların icra mekânlarındaki değişimler, Malinowski'nin değindiği (2014: 108) ürünün icra edildiği bağlam, metin ve icranın temsili kadar önemlidir, düşüncesini doğrulamıştır. Bu sebeple bağlamın

değişimi anlatıcıların metinlerine de yansımış, geleneksel icra metinlerinin muhtevasında değişikliklere sebebiyet vermiş, hatta yeni icra metinlerinin oluşmasına neden olmuştur. Anlatıcı, dinleyici ve bağlam uğgeninde gelişen icralar, âşıkların anlatımları üzerinde etkiler bırakarak âşıklık geleneğindeki metinlerde varyantlaşma hadisesi oluşturmaktadır.

Söz konusu modern dönemde, geğmişte günlerce devam eden halk hikâyelerinin anlatımı, yerini birkaç saatlik icralara bırakmıştır. Bu kısa icra vakitlerinde muhtevasında birçok geleneksel temayı barındıran halk hikâyelerinin özetlenmesine, halk hikâyelerinin içinde bulunan şiirlerin icrasına ya da dijital çağın gereklerine uygun şiirlere yer verilmiştir. İnternet tabanlı sosyal medya uygulamalarındaki icralarda söz konusu süre olabildiğince kısalımış, bireysel temaların yoğunlukta olduğu şarkı tarzındaki türlere eğilim başlamıştır.

Elektronik icra mekânlarının metin üzerindeki etkisinin yanında anlatıcı ve dinleyici arasındaki bağların zayıflaması açısından da olumsuz bir etkide bulunduğu ifade edilebilir. Görkem'e göre dinleyicinin anlatılan halk hikâyelerine hâkim olması, anlatıcı üzerinde bir denetim mekanizması oluşturmaktadır (1998: 110). Lakin elektronik icra mekânlarında anlatıcı-dinleyici ilişkisinin kırılması söz konusu denetimi ortadan kaldırmıştır.

Geleneksel değerlerin yok olmaya yüz tuttuğu modern dönemde yaşanan sosyokültürel değerimler tüm dünyada olduğu gibi İnan'daki kültürel değerler üzerinde etkiler meydana getirmiştir. Değerim ve dönüşümün yaşandığı alanlardan biri olan Türk âşıklık geleneğindeki icra mekânlarının ele alındığı çalışmada, geleneksel ve elektronik olmak üzere genel anlamda iki icra mekânı tespit edilmiştir.³ Çalışmada, bağlamsal kuramlar doğrultusunda tespit edilen icra mekânları hakkında bilgiler verildikten sonra geğmişteki ve günümüzdeki yeni mekânların hangileri olduğu ve geleneğe hangi yönlerden etki ettiği ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Geleneksel İcra Mekânları

1.1. Düğün/Toy İcraları

Âşıkların, ozan-baksı geleneğinden devraldıkları en eski icra bağlamlarından biri olan toylar hakkındaki malumatlara başta Dede Korkut Hikâyeleri olmak üzere birçok Türk epik destanında rastlanmak mümkündür (Çobanoğlu, 2000: 205). Bu bağlamda Türk epik destanlarında görülen âşıkların toydaki icralarına dair bilgilerin ekseriyeti Hemedan âşıklık geleneğinde yaşatılmaktadır.

Hemedan Türklerinin geğmiş dönemlerinde toyların yedi günden zamanla üç güne, günümüzde ise bir güne düştüğu ve bu süreler boyunca toya davet edilen âşıkların icralar geręekleřtirdiđi bilinmektedir. Hemedan'da âşıklar, toyun nişan, nikâh, kına gecesi, küreken yani damat hamamı gibi birçok safhasında roller üstlenmektedir. Ayrıca Hemedan bölgesinde âşıklar damat evi tarafından davet edilirken gelin evi tarafından nadiren çağrılmaktadır (Gün, 2021: 139-140). Toyun muhtelif safhalarında görev yapan âşıklar, toyun geleneksel usuller çerçevesinde yürütülmesine öncülük eden bir işlev üstlenmektedir.

Hemedan'da ekseriyetle ilçe ve köylerde geręekleřtirilen toylar için üç farklı meclis kurulmaktadır. Bu meclislerden ilki *kocalar meclisidir* ki mecliste genellikle yaşlı erkekler bulunmaktadır. Meclislerin ikincisi *gençler meclisidir*. Modern dönemin etkisiyle org müzik aletinin bulunduğu ve gençlerin eğlendiği bir meclistir. Meclislerin üçüncüsü ise *kadınlar meclisidir*. Kadınlar meclisinde, kadın tefçiler tarafından çalınan müzikler ve söylenen türkülerle kadın ve genç kızlar eğlenip dans etmektedirler. Kadınlar meclisine erkeklerin girmesi yasaktır. Âşıklar, bahsi geçen üç meclisten ikisinde yani kocalar ve az da olsa gençler meclisinde icralarını geręekleřtirmektedir (Gün, 2021: 141). Bu meclislerde âşıklar, şad ve neşeli havalarla dinleyicilerini eğlendirirken geleneğin sert bir şekilde uygulandığı köylerde ise âşıkların halk hikâyelerine ait çeşitli pasajları anlattığı da görülmektedir. Bunun önemli örneklerinden biri, alan araştırmaları sırasında tespit edilen Âşık Hüdayar'ın Jighi köyünde geręekleřtirdiđi toy icrasıdır. Bu icrada âşık tarafından Garip ile şahsenem Hikâyesi icra edilmiştir.

Âşıklar, toydaki icralarına *hoşlama/merhabalaşma* kısmıyla başlamaktadır. Bu kısımda âşık, *salavat, divani, selamlama, güzel dilekler, son salavat, mezhebî şiir ve hoş geldin şiiri* gibi geğişlerin ardından *asil*

*hikâyeyi anlatarak dua ile icrasını tamamlamaktadır. Âşığın toylarda anlattığı hikâye ekseriyetle yarım kalmaktadır (Gün, 2021: 142). Ancak günümüz toylarında âşıklara verilen sürelerin azalması yukarıda sıralanan âşık icralarında yer alan asıl hikâye kısımlarının yerini *gülçin* denilen farklı hikâyelerde yer alan şiir okumalarına bırakmıştır.*

Âşıklar, toy icralarını tek başına veya grup hâlinde olmak üzere iki şekilde gerçekleştirmektedir. Grup hâlindeki icralara âşık ve yardımcıları olarak balabancı ile tefçi katılmaktadır. Ancak âşık, balabancı ve tefçinin icraları ekseriyetle kapalı mekânlarda olurken açık mekânlarda bu üçlüye bazen davulcu ile zurnacı da katılabilmektedir. Açık mekânlardaki icralara katılan davulcu ve zurnacıdan birinin görevini çoğunlukla bu müzik aletini çalabilen âşıklardan birisi de üstlenebilmektedir.

Modernizmin sirayet ettiği şehirli ailelerdeki toylara ekseriyetle âşıklar davet edilmemekte ve geleneğe ait kültürel öğeler çoğunlukla yok olmaya yüz tutmaktadır. Bu tür ailelerin yaptıkları toylar, evden ziyade düğün salonlarında gerçekleştirilmektedir. Düğün salonlarında müzik eğlencesi olarak batılı tarz müzikler ile Kürdî müzikler tercih edilmektedir. Müzikler eşliğinde danslar edilmekte ve halaylar çekilmektedir. Ayrıca söz konusu salonlarda yapılan toylar için kurulan meclisler, *erkek ve kadın meclisi* olarak iki alanda gerçekleştirilmektedir (Gün, 2021: 141).

1.2. Köy Evi İcraları

Hemedan sahasındaki âşıkların sıklıkla gerçekleştirdiği icra mekânlarından biri köy evleridir. Köy evi icraları, bulunduğu bölgede sözü geçen bir ev sahibinin köydeki veya şehirdeki yakın dostları ile yakın köy ya da ilçelerdeki tanıdık âşık dostlarını davet etmesiyle kurulan meclislerdir. Bu tür meclisler, ekseriyetle akşam yemeğinden sonra başlayıp gece saat on ikiye kadar sürmektedir. Bu meclislerde genellikle âşık da dâhil olmak üzere herkesin birbirini tanınması, köy evi icralarını dost meclislerinden ayıran noktalardan biridir. Dolayısıyla herkesin birbirini tanıdığı bu ortamda âşığa herhangi bir ücret ödenmemektedir (Gün, 2021: 138).

Hemedan'ın Rezen ilçesine bağlı Kerevüs bölgesindeki köy evinde kurulan bir mecliste Âşık Erşed Celalî ve çırağı Muhammed Zoği yer alarak farklı hikâyelerin türkülerinden oluşan manzum parçaları icra ederken (Gün, 2021: 138-139) manzum parçalara bağlı olan hikâyelerden kısa pasajlara da yer vermiştir.

Köy evlerindeki icralarda sadece âşıklar değil, bölgede *söz bilen* olarak adlandırılan saz çalamayan ancak hikâye anlatabilen anlatıcılar da söz almaktadır. Söz konusu anlatıcılar hikâyelerin yanı sıra türküler de icra etmektedir. Bahar ilçesinin Lalecin bölgesine bağlı Taze köyünün muhtarı tarafından kurulan bir köy evi meclisinde Rahman Hesenî adındaki hikâye anlatıcısı, halk hikâyeleri anlatıp türküler okumuş, yine misafirlerden bazıları bölgede *bayati* olarak adlandırılan maniler söyleyerek fıkralar anlatmışlardır. Bu tür icra mekânlarını dost meclislerinden ayıran hususlardan bir diğeri de genellikle müstehcen şiir ve fıkralardan kaçınılması (Gün, 2021: 139), edebî değeri yüksek şiirlere yer verilmesidir.

Köy evlerinde kurulan meclislerde, âşıklar tarafından halk hikâyelerinin anlatımına öte yandan mani, fıkra, türkü gibi zengin halk edebiyatı ürünlerine yer verilmesinin yanı sıra köyün ve köylünün sıkıntıları ile güncel olaylar hakkındaki konular da konuşulmaktadır (Gün, 2021: 139).

1.3. Dost Meclisi İcraları

Hemedan sahasında sıklıkla kurulan önemli icra mekânlarından biri dost meclisleridir. Âşıklar, bölgenin önde gelen şahıslarından birinin daveti üzerine meclise katılır. Davet, âşığın tanıdıklarından biri tarafından yapılabileceği gibi yabancı birinin kendi dostlarını toplayıp âşığı davet etmesi şeklinde de olabilir. Dost meclisleri il, ilçe, köylerdeki bir evde ya da bağ evinde gerçekleştirilebilmektedir. Genellikle akşam başlayıp gecenin geç saatlerine kadar devam eden bu tür meclislere bir veya birden fazla âşık da katılabilmektedir. Dost meclislerinde yeme içmenin yanı sıra bazen içki içildiği de görülmektedir. Bu ortamlarda ekseriyetle neşeli havalar çalan âşık, hikâye şiirleri ya da *hurda beş* denilen türküler okumaktadır. Dost meclisi icralarında hikâye anlatımına ise nadiren rastlanmaktadır. Ayrıca bu tür icralarda etkinliği düzenleyen kişi tarafından âşığa ya da âşıklara belli bir miktar para da verilmektedir (Gün, 2021: 136).

Bölgedeki alan araştırmaları sırasında dâhil olduğumuz dost meclislerinden biri Hemedan'a otuz kilometre uzaklıktaki bir bağ evinde tertip edilmiştir. Bölgenin önde gelen zengin bir bağ sahibi, bölgedeki dostlarıyla eğlenmek için birçok âşığı davet etmiştir. Söz konusu meclis, akşam saat sekiz gibi davetlilere ikram edilen yemek faslıyla başlayıp çay ve meyve ikramıyla devam etmiştir. Etkinliği düzenleyen şahsın yanında çalışan iki yardımcısı yemek, çay ve meyve servisleri yapmıştır. Bağ evinde gerçekleşen ve sadece erkeklerden oluşan bu meclis, gece saat bire kadar sürmüştür. Meclisini düzenleyen şahıs, on dostuyla birlikte Âşık Han Mirza, Âşık Ali Nâdirî (ö. 2019), Âşık Hüdayar, Âşık Ağameli, Âşık Ferec, Âşık İzzet ve Âşık Hüseyin Şah Kendili gibi bölgenin önde gelen âşıklarını davet etmiştir. Bu âşıkların dışında Âşık Ferec'in çırakları Muhsin Zarei, Ahmet Kamuranî ile Âşık Ağameli'nin oğlu Celal Vermezzyar da icraya katılmıştır. Bu icralarda âşıklar çöğürle icralar gerçekleştirirken Muhsin Zarei tar, Ahmet Kamuranî ve Celal Vermezzyar dümbek ile icralara eşlik etmiştir (Gün, 2021: 137).

Âşık icraları yaş olarak en büyük ve âşıklar içindeki popülaritesine bağlı bir sıralamayla başlamıştır. Bölge âşıkları, âdet olduğu üzere icralarına Allah'ın adı ve salavat ile başlamış ve 10 ila 20 dakika arasında değişen sürelerde türküler okumuşlardır. Âşık Ali Nâdirî dışındaki tüm âşıklar, usta malı ürünler icra ederken kendisi icrada bazen irticalen bazen de daha önceden hazırlamış olduğu şiirleri dile getirmiştir. Âşıkların bazıları icralarını oturarak yaparken bazıları ayakta dümbekçi ile gerçekleştirmiştir. Âşıklar türkülerini okurken bir yandan oynamışlardır. Bulunulan mekânda herhangi bir kadının olmamasından faydalanan âşıklardan bazıları, çöğür eşliğinde müstehcen şiirler okuyup fıkralar anlatmışlardır. Ayrıca meclisi tertip eden bağ sahibi ve dostları tarafından da bazen şiirler okunmuştur. Meclisin tamamlanmasıyla birlikte etkinliği düzenleyen bağ sahibi tarafından her bir âşığa 300 bin tümen⁴ verilmiştir (Gün, 2021: 137).

1.4. Şiir Gecesi İcraları

Hemedan bölgesinde son yıllarda gerçekleştirilmeye başlanan etkinliklerden biri, şiir gecesi adıyla tertip edilen icralardır. Şiir gecesi etkinlikleri için restoran ya da ev gibi kapalı mekânlar tercih edilmektedir. Bu tür mekânlarda Gulam Rıza Bahari (ö. 2020), Hatem Nevruzi, İsmail Moradi vs. gibi bölgenin önemli şairleri ile Usta Emir, Âşık Han Mirza gibi âşıklar davet edilmektedir. Davet edilen âşıkların bölgede saygın ve bilinen biri olmasına özen gösterilmektedir. Şiir gecesi etkinliklerinde sadece şair ve âşıklar değil, belli bir dinleyici kesimi de katılmaktadır.

Şiir gecesi etkinliklerinde şairler edebî tarzdaki şiirler dile getirirken âşıklar da aynı seviyedeki şiirlerle icralarını gerçekleştirmektedir. Âşıklar tarafından şiirler dile getirilirken çöğür veya tardan istifade edilmektedir. Bölgenin önemli âşıklarından olan Âşık Han Mirza'nın şiir gecesi etkinliklerindeki şu şiiri örnek verilebilir⁵:

İkki dağın arasınna,
Xub qoyduy avarə fələk,
Yoxsulunan yoxdur aray,
Ha baxaray barə fələk.

Kimi qəmgin, kimi dilşad,
Kim əliynən çekər feryad,
Fələkdən istədim imdad,
Qəm gündərdir carə fələk.

Neynəyim fələk əlindən,
Bulbul uçubdur gülündən,
Pərimi aldı əlimdən,
Saldırdı çöllərə fələk.

Dindirdi məni dindirdi,
Dost o düşmana güldürdü,
Düşmənimə al giydirdi,
Dostlarıma qara fələk.

Getmədi Seyidi sözüne,
Ox deysin rəqib gözüne,
Qovum [akraba], qardaş, el üzünə,
Həsərət etdi yara fələk.

1.5. Sünnet Töreni/Uşak Kəsmə İcraları

Hemedan'da son yıllarda artış gösteren âşıkların icra mekânlarından biri de bölgede *uşak kəsmə* olarak adlandırılan sünnet törenleridir. Dünyaya gelen çocuklar ekseriyetle kırk gün içinde sünnet edilmektedir. Sünnet olan çocuğu ziyarete gelecek misafirler için erkek ve kadın olmak üzere iki farklı misafir odası hazırlanmaktadır. Aile üyeleri tarafından eve gelen erkek misafirlerin eğlenmesi için âşık davet edilmektedir (Gün, 2021: 142-143). Kadınlar başka bir odada bulunmalarına rağmen âşığın icralarını dinleme fırsatı elde ederler. Ayrıca bazı aileler tarafından kadınların da eğlenmesi için kadın tefçiler de davet edilebilmektedir.

Âşık, sünnet töreninin bulunduğu eve akşam saatlerinde gelerek icraya başlamaktadır. Âşıklar, bu icralara her zaman olduğu gibi salavat ile başlamaktadır. Salavatın ardından misafirler selamlanıp sünnet edilen çocuğun mutlu ve huzurlu bir hayat yaşaması için iyi dileklerde bulunulur. Ardından âşık tarafından mutlu ve eğlenceli havalarla gülçinler okunmaktadır. Bölgede neredeyse tüm âşıklar sünnet törenlerinde icralar yapmaktadırlar (Gün, 2021: 143). Bölge âşıklarından Âşık Murteza Hesenhâni'nin irticalen söylediği şu şiir, sünnet törenlerindeki etkinliklere örnek olarak gösterilebilir:

Sizə diyim uşax kəsmə dovrani,
Çox şad elər [mutlu eder] ataynan ananı,
Qovum [akraba] qardaş alar o yan bu yanı,
Uşax kəsmə günüy mübarək olsun.

Allah'ın əmiridi ki hər bir insan,
Oğluna tutsun xətənəsuran [sünnet töreni],
Hamı [Herkes] bilsin oğul olub müsəlman,
Belə şadlux günüy mübarək olsun.

Dəvətnamə gedər qovum qardaşa,
Şad oluban gəllələr qoşa qoşa,
Diyəllə ki oğul sən yüz il yaşa,
Hər bir yaşayış günüy mübarək olsun.

Hər oğlun ata ana ürəđi,
Oğul olsun ata ana dirəđi,
Bir Allah olsun ovladın köməđi [yardımcısı],
Hər şadluğun günü mübarək olsun.

Aşık Murteza yazub bu şeirləri,
Sizə arzuluram mən xoş günləri,
Saz əlinnə oğly toyuna gəli,
Söyliyə toy günü mübarək olsun.

1.6. Âşık Bayramı İcraları

Âşıklar bayramı sadece Hemedan'da değil, İnan'da Türklerin yaşadığı farklı şehirlerde de yapılmaktadır. Bu bayramlarda bir araya gelen âşıklar, belli bir sıraya göre sahneye davet edilmekte ve kendilerine verilen süre içinde icralarını gerçekleştirmektedir. Bu icralar esnasında âşıklar, halk hikâyeleri yerine hikâyede geçen türküleri okumaktadır. Âşıklar, söz konusu bayrama tek başına katılabildikleri gibi yardımcıları olan balabancı ve tefçi ile de katılabilmektedir. Farklı bölgelerden gelen âşıkların katılımıyla gerçekleşen bu bayramlar, âşıkların birbirlerini tanımaları ve âşık sanatındaki hünelerini sergilemeleri açısından önem arz etmektedir. Âşıklar bayramı birçok bölgeden gelen dinleyicinin katılımıyla yapılmaktadır (Gün, 2021: 146).

Hemedan'da bugüne değin farklı adlarla düzenlenmiş olan birçok âşık bayramı bulunmaktadır.⁶ Âşık Mecid, bu etkinliklerden biri olan ve 1382/2003'te yapılan *Birinci Hemedan Mahallî Musiki Etkinliği* adıyla düzenlenen yarışmada âşıklar arasında birinci olarak çeşitli ödülleri kazanmıştır. Âşıklarla ilgili etkinlikler sadece Hemedan merkezinde değil, Bahar ve Rezen gibi ilçelerde de yapılmaktadır. Rezen ilçesine bağlı Kerevüs bölgesinde *Kerevüs Mahallî Musiki Etkinlikleri* adıyla düzenlenen programlarda başta Kerevüs âşıklarından Âşık Erşed ve Âşık Mecid olmak üzere Hemedan'ın diğer ilçelerinden gelen çok sayıda âşık ve dinleyici katılmıştır (Gün, 2021: 146-147).

Hemedan sahası âşıklarından Âşık Ferec ve Âşık Hüdayar, 2010 yılında Zencan şehrinde *Âşık Sanatı Edebiyat Günü* adıyla düzenlenen *Yedinci Âşıklar Bayramı*'na; Âşık Mecid de 2014'te yine Zencan'da düzenlenen *Onuncu Âşıklar Bayramı*'na (Razzaghi, 2018: 111-114) katılarak Hemedan bölgesi âşıklık geleneğini temsil etmişlerdir.

1.7. Doğum Günü İcraları

Hemedan sahasında son zamanlarda âşıkların icra alanlarına dâhil olan etkinliklerden bir diğeri doğum günleridir. İnan'da âşıkların davet edildiği doğum günü icraları *dinî yönü bulunan kişiler* ve *diğer halk kesimi* olmak üzere iki grup için düzenlenmektedir. Birinci grup için düzenlenen etkinlikler devlet eliyle resmî olarak, ikinci grup tarafından düzenlenen etkinlikler ise özel olarak tertip edilmektedir. İki farklı icrada okunan metinlerin muhtevaları farklılıklar arz etmektedir.

İnan'ın ekseriyetinin Şii mezhebine bağlı olması sebebiyle birinci grupta tasnif edilen On İki İmam ve Hz. Fâtıma'nın doğum günlerinde icralar yapılmaktadır (Gün, 2021: 147-148). Bu davete icabet eden âşıklar, bilhassa bölgelerinde bulunan devlet yetkilileri tarafından seçilmektedir. Seçilen âşıkların dinî değerleri sahip ve söz konusu icralar için gerekli donanım ile şiir bilgisine sahip olmalarına dikkat edilmektedir.

Birinci gruptaki doğum günü etkinliklerinde âşıklar, On İki İmam'ı konu edinen şiirleri halk hikâyelerinin içinden seçebildikleri gibi bu tür etkinlikler için tertip edilen şiirler de icra edebilmektedirler. Şiirlerin temasının ekseriyetle On İki İmam'a yakarma, onlardan yardım isteme ve onların iyi, güzel yanlarını belirtme gibi hususlar olmasına ihtimam gösterilmektedir. Bu bağlamda Âşık Abbas Melayerli'nin (ö. 2016) şu şiiri konuya örnek olarak verilebilir:

Ya Əli, ya Əli şah-ı lukəşan,
Məbarek tacınə, məbarek Əllah,
Səni lərzə [titreme] salub ərş-i keyvanə [satürn gezegeni],
Zulfiqar'ınə ... verdi imanə.

Ya Əli, ya Əli şah-ı lukəşan,
Məbarek tacına, məbarek Əllah.

Sən buyurdun fələk, durdı bisutun [direksiz],
Sən buyurdun yer durdı, qərar o sükun [rahat ve durgunluk],
Botxanədə [puthane] botlar [putlar] oldı sərnəgun [devrilmiş],
Taher herdem olup oldu bahullah.

Ya Əli, ya Əli şah-ı lukəşan,
Məbarek tacına, məbarek Əllah.

İkinci gruptaki doğum günü etkinlikleri ise dünyaya yeni gelmiş bebekler veya bölgede çeşitli çevrelerce sevilen ve saygı duyulan şahıslar için düzenlenen etkinliklerdir. Söz konusu etkinlikler, ekseriyetle evde gerçekleştirilmektedir. Dünyaya yeni gelmiş bebeğin, ilk dört gün içinde gerçekleştirilen icraların bazılarında kadın ve erkeklerin aynı salonda buldukları ancak salonun farklı yerlerinde oturdukları görülmekte ve bu tür durumlarda kadınlar da âşıkların icrasını takip edebilmektedir (Gün, 2021: 150).

Bölgedeki muhtelif çevreler tarafından benimsenen şair Meryem Yuvaşe'nin doğum günü etkinliklerine aslen Merkezi ilinin Save ilçesi doğumlu olan ancak Hemedan âşıklık geleneğinin önemli âşıkları arasında da kabul edilen Âşık Hüseyin Ali Hüseyinî katılmıştır. Âşık, söz konusu etkinliğe balabancı İbrahim Kurbanî ve bir tefçiden oluşan üçlü grupla katılarak Tilim Han Hikâyesi'ndeki hikmetli türkülerle başlamış, ardından da neşeli havalarla meclisi eğlendirmişlerdir. Düzenlenen doğum günü etkinliğinde kadın ve erkeklerden oluşan yaklaşık 35 kişilik davetli yer almış, âşığın okuduğu neşeli havalarla erkek davetlilerin birçoğu halay çekerek şairin doğum gününü kutlamışlardır. Etkinlikte Üstat Hüseyin Ali Hüseyinî tarafından şu türkü okunmuştur (Gün, 2021: 150-151):

Dağların başınna səslərəm səni,
Vallahi billahi istərəm səni,
Əliy ver mənə, gidək çimənə,
Vallahi billah aşığam sənə.

Yücə dağ başınna ceyran marası [balası],
O yari sövmüşəm vermərəm elə,
Əliy ver mənə, gidək çimənə,
Vallahi billah aşığam sənə.

Yücə dağ başınna ceyran bağlarda,
Ceyran balası ovçu yaralar,
Əliy ver mənə, gidək çimənə,
Vallahi billah aşığam sənə.

1.8. Anma Programı İcraları

Âşıkların, ölüm törenlerine iştirak etmesi Türk kültürünün kadim geleneklerinden biridir (Roux, 2002: 282-283). Köprülü, söz konusu geleneğin ozan-baksıların *yuğ* denilen matem ayinlerine kopuzlarıyla çaldığı esrarlı birtakım havalarla eşlik ettiğini ifade etmiştir (1998: 71). Bölgede kadim geleneğin yakın dönemlere kadar varlığını sürdürdüğü bölge âşıkları ve musikişinasları tarafından belirtilmektedir (KK-1). Hatta bölgenin önde gelen âşıklarından Âşık Han Mirza ve babası birçok ölüm töreninde *növhe* dedikleri ağıtlar okumuşlardır (Gün, 2021: 151).

Ölüm törenlerindeki âşık icraları, son zamanlarda farklı bir boyuta evrilerek anma programları adıyla düzenlenen icralara yerini bırakmıştır. Söz konusu programlar, bölgede ekseriyetle vefat eden âşıklar için düzenlenmekte ve açık veya kapalı mekânlar seçilmektedir. Açık mekânlar olarak âşıkların mezar başları, kapalı mekânlar olarak da konferans salonları tercih edilmektedir. Bu bağlamda mezarı başında yapılan icralara Âşık Mesiyollah (ö. 2016) örneği verilebilir. Kazvin ilinin Avaj ilçesi doğumlu olan Âşık Mesiyollah'ın (Gün, 2020: 1971) kırkında mezarı başında düzenlenen anma programına Hemedan bölgesi âşıklarından Âşık Mecid katılmış ve ustası için ağıtlar yakmıştır.

Kapalı mekân icralarına örnek olarak da Âşık Heyder (ö. 2019) için Hemedan'daki konferans salonunda düzenlenen anma programı verilebilir. Bölgedeki birçok dinleyici ve âşığın katıldığı programda, dinleyicilerin kendi duygularını ifade etmesinin yanı sıra bölge âşıklarının da gamlı şiirlerle eşlik ettiği bir program gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu anma programında, Âşık Hüdayar, Âşık Heyder'in bölgenin en büyük âşığı olduğunu, sözlerinin altın değerinde olup bunların kendilerine miras kaldığını ve yerinin dolmayacağını belirten *Aziz Usta* isimli şiirini okumuştur (Gün, 2021: 152-153):

Ustad əziz, ustad əziz,
Heyif bilmədilər kim idiy getdiy.

Mənim için həmə siz də həmə diyiy,
Əmmə cüz [Kur'an'ın 30. cüzü] içinnə sin idiy getdiy,
Sözləriy mənim için ləzizdir, ləziz,
Əmmə cüz içinnə sin idiy getdiy.

Səndən sovay [başka] mən yox, mən bilim Xüda,
Səndən sovay sən yox yeriyi tuta,
Səndən sovay şən yox insani uta,
Həşti [sekiz] çar [dört] içində kim idiy getdiy.

Dur çardax çay qoy cigərim aluşsun,
Hicran gəlsin bir ürəgim yapuşsun,

Diləgim bir dilək gənə baruşsun,
Bu şeş dəng [bir şeyin tümü] dünyada nim [yarım] idiy getdiy.

Xifətlər [zelil] xiffəti dünyada mənəm,
Sifətlər siffəti rövyada sənəy,
Sən mənim üstadum həm dədəm, nənəm,
Gürhanı [bölük] gürdannan [tabur] kim idiy getdiy.

Xüdayar qəm yükiy ağzunu bağla,
Üstad nəsihətin yadıyna saxla,
Cümələr aşxamı daşın çalallar,
Fərhang-e irşaddan [kültür idaresi] min idiy getdiy.

1.9. Kahvehane İcraları

Âşık kahvehaneleri, âşıkların herhangi bir kahvehanede geçici bir süre fasıl yaptığı ya da belli bir kahvehanede devamlı surette saz çalıp şiir söylediği veya hikâyeye anlattığı mekânlardır. Bu tür mekânlar, halk arasında âşık kahvehanesi olarak ünlenmiş ve kendine has işleyiş kuralları olan farklı bir kahvehane modeli ortaya çıkarmıştır (Düzgün, 2011: 251). Bu sebeple âşıkların birincil icra mekânları olarak kabul gören kahvehaneler, halkla âşıkların bir araya geldiği ve geleneğin doğal bir seyirde aktığı mekânlardır.

Âşık kahvehaneleri, geleneğin müdavimlerini kültürel açıdan besleyerek duygu yönünü tatmin etmekte ve sözlü kültür geleneğinin geniş kitlelere ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Bu durum kahvehanelere uzun yıllar boyunca hem geleneğin icra edildiği hem de yeni âşıkların yetiştirildiği bir ocak işlevi vermiştir (Düzgün, 1994: 31-32). Dolayısıyla kahvehaneler sadece hoşça vakit geçirip boş vakitleri doldurma alanları değil, kültürel öğelerin yaşatılıp korunduğu mekânlar olmuştur (Gün, 2021: 144).

Genel olarak İran'da özelde ise Hemedan'da toplumsal değişim ve dönüşümün etkilediği alanlardan biri bahsi edilen âşık kahvehaneleridir. Ancak Hemedan'da kahvehaneler, dinlenme, boş vakitleri değerlendirme ve oturup nargile ile muhtelif içeceklerin içildiği alana dönüşmüş, toplumsal yapıdaki kültürle bütünleşen yerler olmaktan sıyrılmış durumdadır. Kültürel öğelerden uzaklaşan bu alanlar, âşıkların da geleneksel kahvehane icralarının önünü kesmiş, artık âşık icralarının yapılmadığı alanlar hâline gelmiştir.⁷

Günümüzde Hemedan bölgesinde aktif olarak faaliyet gösteren bir âşık kahvehanesi bulunmamaktadır. Ancak bölgede yapılan araştırmalar neticesinde önceki dönemlerde âşıkların icra yaptığı Ajdan Kahvehanesi, Çehar Fesl (Dört Mevsim) ve Bahçe-ye Elvend (Elvend Bahçesi) kahvehanelerine rastlanmıştır. Bu kahvehanelerden ilki olan Ajdan kahvehanesinin duvarlarında âşık fotoğrafları ve çeşitli enstrümanlar bulunmaktadır. Ajdan kahvehanesinde Âşık Abbas Melayeri, Âşık Aziz, Âşık Ağameli, Âşık Ali Nâdirî ve Âşık Kurban Feramerzî gibi birçok âşık icralar gerçekleştirmiştir. Bölgedeki bir diğer kahvehane olan Çehar Fesl (Dört Mevsim) kahvehanesi, her ne kadar âşıkların bazı vakitlerinde uğrayıp çay içtikleri alanlar olsa da icraların yapıldığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Söz konusu kahvehanelerin üçüncüsü de Bahçe-ye Elvend (Elvend Bahçesi) kahvehanesidir. Bu kahvehane, ötekilerine göre daha yeni olmakla birlikte âşıkların uğradığı ancak icraların yapılmadığı bir mekândır (Gün, 2021: 144-145).

Teknolojik imkânların kısıtlı olduğu dönemlerde bu kahvehaneler, âşıkların iş bulabildiği mekânlar olarak işlevini yerine getirmekteydi. Âşıklar, ya toy sahipleri tarafından toylara bu mekânlardan götürülmekte ya da kahvehane sahibi tarafından aranarak toylara gönderilmekteydi. Ayrıca toy sahibi için âşık ayarlayan kahvehane sahibi hem âşıktan hem de toy sahibinden belli bir komisyon ücreti almaktaydı. Ancak âşıktan alınan ücret, toy sahibine göre daha düşük olmaktadır. Geçmişte kahvehanelerde yapılan âşık icralarında ise kahvehane sahibi tarafından oluşturulan bir listeye göre ya da aynı gün içinde art arda yapılan

bir sıralamaya göre icralar yapılmaktaydı. Bu icralar esnasında dinleyiciler de hikâye anlatan veya türküler icra eden âşıklara bahşiş vermekteydi. Bahşişin yanı sıra kahvehane sahibi ya da çırağı tarafından tepsiyle dinleyicilerin önünden geçilerek para toplanmaktaydı (Gün, 2021: 145-146).

1.10. Diğer Etkinlikler/Şölen/Ceşn İcraları

Âşıklar bir yandan köy odalarında, toylarda, çeşitli dost meclislerinde sanatlarını icra ederken, öbür yandan şehir merkezinde (Özarlan, 2011: 309) yapılan resmî veya özel etkinliklerde icralarını gerçekleştirmektedir.

Hemedan'da âşıkların resmî makamlarca davet edildikleri yerlerde devlet ideolojisi ve mezhepten dolayı icralarında Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer imamlarla birlikte Hz. Fâtıma hakkındaki şiirleri terennüm etmektedirler (Gün, 2021: 154). Âşıklar, ekseriyetle On İki İmam ve Hz. Fâtıma ile bağlantılı olan muharrem ve sefer aylarındaki eyyam-e Fatımiye ile Kerbela olaylarının gerçekleştiği tarihlerde icralar gerçekleştirmektedir. Bu tarihlerde âşıkların sadece şiirler okuyup sazsız icralar gerçekleştirdiği bilinmektedir.

Âşıkların muhtelif vakitlerde devleti ve politikalarını öven şiirlerin yanı sıra siyasi içerikli şiirler de icra ettiği bölge âşıkları tarafından dile getirilmektedir (KK-2). İran-İrak Savaşı esnasında devlet tarafından düzenlenen resmî programa katılan Âşık Heyder, hem devlet hem de milletin birlikteliğini savunan şu şiiri icra etmiştir:

Millət-i İran gəliy huşyar [uyanık] olak,
Daha düşmən bizə nəm eliyə bili,
Həməgi [həpimiz] əqidəmizi bir eliyək,
Əbər qudrətlər [süper güç] bizə nəm eliyə bili.

Bizim dinimiz İslam'nu,
Zikrimiz aye-yi Qur'an'nu,
Köməgimiz On İkki İmam'nu,
Səddam bizə nəm eliyə bili.

Bilmiyən biləcəkdı,
Ağlıyan güləcəkdı,
Sahıb-ı Zəman gələcəkdi,
Dahı kafər bizə nəm eliyə bili.

Nəççə milyon müsəlman varıdu,
Muhammed ona sərdardu,
Xumeyni, Xaməney kimin rəhbərimiz vardu,
Dahı düşmən bizə nem eliyə bili.

Âşıklar, davet edildikleri resmî programlar dışında Nevruz Bayramı, İmam Zaman, Çille Gecesi, asker uğurlama için düzenlenen etkinliklere, yurt dışı programlarına, kongre ve konferanslarda gerçekleştirilen etkinliklere ücreti mukabilinde davet edilmektedir. Bu etkinliklerde âşıklar, bağlama uygun olarak bazen gamlı bazen de neşeli havalardan oluşan türküler okumaktadır (Gün, 2021: 155).

2. Elektronik İcra Mekânları

2.1. Sanal Ortam İcraları

Toplumlarda modernizm, teknolojik imkânlar gibi farklı saiklerden kaynaklı olarak değişen sosyokültürel yapı, halk yaşamı üzerindeki tesirini artırmakta gerek kültür gerekse de kültürel ürünlerin icra yerlerinde değişimler meydana getirmektedir. Teknoloji tabanlı olan sosyal medya uygulamaları, kendi içerisinde yeni bir iletişim ve aktarım kanalı meydana getirerek halk kültürü unsurlarının taşındığı, yeniden yaratıldığı ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersoy, 2012: 11). Mekân ve bölgecilik anlayışının ortadan kalktığı, farklı bölgelere ait kitleleri bir araya getiren Youtube, Instagram, Telegram ve Facebook gibi sosyal medya uygulamaları, yerel kültürel öğeleri ulusal olmaktan çıkarıp evrensel yaymaktadır.

Söz konusu uygulamaların internete dayalı olması, internetin hem sosyal hem de bireysel olarak insan hayatına girmesine sebep olmuş ve internetle birlikte uygulamalar, vazgeçilmeyen bir ihtiyaç hâlini almıştır. Sosyal medya uygulamalarıyla birlikte iletişim biçimleri ve davranış kalıplarında değişimler meydana gelmiştir. İnternetin sosyokültürel hayattaki değişimiyle artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını göstermiş ve toplumun hemen her alanında bir değişim meydana getirmiştir. Bu bağlamda internet, sosyokültürel hayatta bilgi edinme, motive etme, tartışma zemini oluşturma, sosyalleşme, eş güdüm (koordinasyon), eğitime katkı, kültürel gelişim ve değişime etki, hoşça vakit geçirme ve insanları bir araya getirerek bağımlı hâle getirme gibi çeşitli işlevler üstlenmiştir (Aşkın Balcı, 2017: 62; Aktaş ve Arık, 2023: 4). Böylece hayatın her noktasına temas eden internet ve internete dayalı uygulamalar, modern dönemin önemli elektronik kültür mekânlarının da burada yer bulmasına neden olmuştur.

Bilhassa kültür ve sosyal medyanın teması, Hemedan âşıklarının yeni icra mekânlarına kavuşmalarını bir nevi zorunlu kılmış ve bu temas yukarıda ifade edilen kültürel gelişim ve değişimleri de etkilemiştir. Âşık Heyder, Âşık Han Mirza, Âşık Mesiyollah, Âşık Ferec, Âşık Erşed Celalî, Âşık Mecid, Âşık Behruz Gülşen, Âşık Ali Bayat gibi bölgedeki birçok âşığın icrası internet üzerinden Facebook, Instagram, Telegram gibi çeşitli sosyal medya uygulamalarıyla halka ulaşmaktadır (Gün, 2012: 156).

Telegram uygulamasında همدان آشیقلاری (Hemedan Âşıkları), آشیقلار دونیاسی (Âşıklar Dünyası), آشیقلار (Âşıklar), حکیم تیلیم خان اوجاغی (Hekim Tilim Han Ocağı), کندیمیز اصله (Kendimiz Esle), آشیقلار مکتبی (Âşıklar Mektebi), صدای درگزین (Dergezin'in Sesi); Instagram'da hamadan_ashiglar, muzic_arsalan gibi birçok kanalda âşıklara ait video ve ses kayıtları yer almaktadır. Bu kanallarda bölge âşıklarının icralarından bazı video parçalarının yanı sıra Garip ile Şahsenem, Hemrah ile Selvinaz, Mahmud ile Peri, Köroğlu'nun Teke Türkmen Seferi, Köroğlu'nun Erzurum Seferi, Heste Kasım, Tilim Han gibi birçok halk hikayesine ait ses kayıtları paylaşılmaktadır. Bu uygulamalarda halk hikâyelerinin yanı sıra âşık makamları, bölge Türklerine ait geleneksel ve tarihi bilgiler, bölge şairlerinin şiirleri, ölüm ilanları ve modern dönemin etkisiyle bölgedeki düğün törenlerinde artık sıklıkla rastlanan org icralarına ait videolar da yer almaktadır. Sosyal medyadaki bu kanallar aracılığıyla âşıklığa meyleden ve geleneği yaşatmak isteyen birçok genç geleneğe yönelmekte, makamların ve halk hikâyelerinin farklı âşıklar tarafından öğrenilmesi sağlanmaktadır. Söz konusu işlevlere ek olarak sosyal medya organlarının bölgedeki âşıklık geleneği hakkında bilgilerin yanı sıra bölge Türklerinin kültürüne ait veriler sunması, bölge Türklerinin tanıtımı için önemli bir işlev yüklediğini göstermektedir. Ayrıca sözü edilen bilgilerin yayılması ve geleceğe aktarılması açısından da önem arz etmektedir. Instagram ve Telegram kanallarında farklı şehirlerden ve ülkelerden üyelerin bulunması tanıtımın geniş alanlara yayılmasını sağlamaktadır.

Uygulamalarda âşıkların adıyla açılan hesaplar üzerinden hem canlı performansların hem de eski kayıtların yayınlanması bölgedeki âşıkların sadece kendi bölgelerine değil, uluslararası alana hitap etmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda Âşık Ferec tarafından Telegram'daki âşık kanallarından biri için icra edilen şu şiir örnek olarak verilebilir:

Bülbül tək [gibi] əfğan [inleme] eyləyəm,

Mən o gülzardan ayrıldum,

Öldürər bu qəmlər məni,

Mah-ı roxsardan [yüzü aya benzeyen] ayrıldum.

Dustunən can ha canudum,
Nişane-yi mujgan [kirpik] oldum,
Əgər Şeyx-i Sənhan oldum,
Yengi donnardan ayruldum.

Qurbanam sən tək cananə,
Xal [ben] üzünə danə danə,
Eşq məni qıldı divanə,
Mah-ı roxsardan ayruldum.

At burqanı [duvak] açulsundan,
Görsənsin şəms o zərəfşan [üzerine altın parçaları serpilmiş şey],
Bir səniy tək əzmalişan,
Mah-ı roxsardan ayruldum.

Tilim'əm düşmüşəm dərdə,
Qəmlərə olmuşam bərdə [kul],
Kimə şükür qılım bir də,
Mah-ı roxsardan ayruldum.

2.2. Radyo ve Televizyon İcraları

Hemedan âşıklarının önemli icra yerlerinden biri radyo ve televizyon programlarıdır. İran'ın yöresel, ulusal ve uluslararası televizyon ve radyo kanallarında resmî etkinlikler kapsamında düzenlenen programlara katılan âşıklar, etkinliğin mahiyetine uygun olan icralar gerçekleştirmektedir. İran'ın bilhassa Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil, Kazvin, Zencan, Merkezi ve Hemedan illerinde âşıklık geleneğinin yaşatılmasından dolayı bu illerin yerel televizyon kanallarında âşık icralarına rastlamak mümkündür. Yerel kanalların yanı sıra ulusal ve uluslararası televizyon kanallarında da âşık icraları az da olsa gösterilmektedir. Mesela uluslararası bir kanal olan *Şebeke-ye Seher* yani *Seher Kanalı*'ndaki *Ay Işığı* programına İran'daki Türk âşıkları davet edilmekte hatta programın sunucusu olarak çoğu zaman Âşık Selçuk Şebazî bu görevi üstlenmektedir. Hemedan sahasından Âşık Heyder, Âşık Han Mirza, Âşık Hüseyin Ali Hüseyinî, Âşık Erşed Celalî ve Âşık Hüdayer gibi âşıklar, birçok defa gerek ulusal gerekse da uluslararası kanallardaki programlara davet edilmiş programlarda dinî öğelerin yanı sıra edebî değeri yüksek olan şiirleri tercih etmişlerdir.

Millî ve dinî bayramlarda âşıklara radyo ve televizyon programlarında yer verilmesi, devletin ülkede artan Batı kültürünün önüne geçmek ve âşıkların şiirlerindeki dinî motiflerden faydalanmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Kobotarian, 2013: 56). Ancak devletin bu zihniyetine rağmen ülkedeki bazı dinî kesimler tarafından âşık sazının haram kabul edilmesinden dolayı âşık sazı televizyon ekranlarında gösterilmemektedir.⁸ Televizyonda âşıkların ürünlerini icra ettiği zamanlarda saz, kamera açısının dışında bırakılmakta ve sadece âşık gösterilmektedir. Âşıkların bazıları ise televizyon programlarına çöğür olmadan katılmaktadır. Âşık Han Mirza, *Şebeke-ye Hemedan* yani *Hemedan Kanalı*'nda katıldığı bir programda icralarını sadece kayıttan gerçekleştirmiş, çöğür ve tar müzik aletlerinden istifade etmemiştir. Âşık Han Mirza'nın söz konusu televizyon kanalında modern dönemin şartlarına uygun olarak icra ettiği şu türküsü örnek olarak verilebilir:

Güzəlim sözlərivə heyran olum mən,
Dağlarıvıy başında ceyran olum mən,
Yürəgim taqəti yox baxmağa billah,
Düşüb eşqində yanum viran olum mən.

İstərəm, istərəm, istərəm səni,
Özündən, eşqindən ayırma məni.

Gözəlim aşiq olan xəlqi unutmaz,
Sözü aşiq sözüdür ayrıya satmaz,
Ətrini [koku] güldən alar xarə [diken] baş atmaz,
Ətrini, sözlərivə qurban olum mən.

İstərəm, istərəm, istərəm səni,
Özündən, eşqindən ayırma məni.

2.3. İsteriyo Ahmedî Müzikevi İcraları

İran'da Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Tebriz, Zencan, Hemedan, Kom gibi bölgelerde âşıklık geleneğine ait ürünlerin satıldığı yerlerden biri müzikevleridir. Söz konusu müzikevleri, âşıklardan halk hikâyeleri ve gülçinleri video ve ses kayıt yoluyla kayda alarak bunların ticari bir ürün gibi pazarlamasını yapmaktadır. Söz konusu müzikevlerinin asıl amacı ticari olsa da yapmış oldukları iş, gerek geçmiş dönemdeki âşıkları gerekse de günümüz âşıklarının ve ürünlerinin kültürel muhafazasını sağlayarak geleceğe taşımaktadır.

Hemedan sahasındaki önemli müzikevlerinden biri olarak İsteriyo Ahmedî Müzikevi kabul edilebilir. Müzikevi bir yandan âşık ürünlerinin pazarlamasını yaparken diğer yandan internetteki sosyal medya uygulamalarında açtıkları kanallar yoluyla ürünleri tanıtmaktadır. Kanallarda âşıklardan derlenen hikâye ve şiirlerin kısa parçaları yayımlanmakta, böylece ürünlerin reklamı yapılmaktadır. Müzikevlerinde geleneksel âşık ürünlerinin yanı sıra farklı yaş gruplarındaki dinleyicilerin ilgisini çekebilecek muhtelif şarkı ve türkülere de yer verilmektedir.

Müzikevlerinde otuz ve altmış dakikalık kayıtlar, isteğe göre kaset, cd veya taşınır belleğe yüklenmekte ve belli bir ücret karşılığında satılmaktadır. Ayrıca söz konusu müzikevlerinde sadece Hemedan âşıklarının değil, farklı bölgelerden bazı âşıkların kaset ve cd'lerine rastlamak mümkündür (Gün, 2021: 158).

İran'ın farklı Türk muhitlerinde bulunan müzikevlerinde kaset ve cd sahibi olmak âşıklar arasında statü sembolü olarak görülmektedir. Yetenekli ve ünlü âşıkların bu müzikevlerinde kasetlerinin bulunduğunu ve hikâye ya da gülçinler okuduğunu belirtmeleri onlar için birer saygınlık göstergesi olarak kabul edilmektedir (Gün, 2021: 158).

Sonuç

Hemedan bölgesi âşıklık geleneği icra mekânlarının incelendiği çalışmada, icra mekânlarının son yıllardaki değişimleri ve değişimlere bağlı olarak yeni icra mekânlarının durumları ele alınmıştır. İran'daki Türk âşıklık geleneği, bölgedeki yoğun Fars kültürünün tesirinde kalan Türklerin millî kültürünü canlandırmasına ve millî kimliklerini korumasında önemli bir vazifeyi üstlenmektedir. Böylece âşıklık geleneği, geleneksel icra mekânlarının yanı sıra toplumda artan modernleşmenin de etkisiyle elektronik icra

mekânlarında kendisine yer bulmakta, sesini yerelden evrensele taşımaktadır. Bu bağlamda bölgede yapılan araştırmalarında âşıkların geleneksel icra alanları olarak on, elektronik icra alanları olarak ise üç mekânı tespit edilmiştir.

Geleneksel icra mekânları, farklı Türk topluluklarında olduğu gibi İnan sahasında da varlığını korumaktadır. Ancak toplumsal yapıdaki değişimler sebebiyle âşıkların önemli icra mekânları arasında yer alan kahvehanelerin Hemedan âşıklık geleneği icra alanları arasında artık son bulduğu görülmektedir. Söz konusu durumun ana sebepleri arasında Hemedan sahasındaki âşıkların, toplumun olumsuz bakışlarına maruz kalmak istememesi, kahvehanelerin devlet tarafından sıkça denetlenmesi ve kahvehane kültürünün geleneksel öğelerden uzaklaşması olarak ifade edilebilir.

Son yıllarda geleneksel icra mekânları arasına dâhil edilebilecek sünnet törenleri/uşak kesme, âşık bayramları, anma programları, doğum günleri ve şiir gecelerinde etkinliklerinin de artması âşıkların yeni icra mekânlarına kavuştuklarını göstermektedir. Bu etkinliklerden şiir gecesi programlarına ekseriyetle toplum tarafından benimsenen ve toplumda ağırlığı olan âşıkların davet edilmesi genel bir teamül hâlini almıştır. Günümüz modern yapısında dahi geleneksel icra mekânlarının varlığı sayesinde âşık ve dinleyici arasındaki bağ korunmakta ve dinleyicinin bağlamda yer alması sayesinde gelenek üzerindeki denetim mekanizmasının devam etmesi sağlanmaktadır.

Modernizm, her ne kadar âşıklık geleneği gibi geleneksel öğelerin geri plana itilmesine sebep olsa da âşıkların yeni icra mekânlarına kavuşması açısından olumlu yönleri de beraberinde getirmiştir. Modern dönemde, toplumsal yapıda yaygınlık kazanan internet tabanlı sosyal medya araçlarının önemli haberleşme ve iletişim kanalları hâline gelmesi, âşıkların toplumsal değişim ve dönüşümlere ayak uydurmasını zorunlu hâle getirmiş, böylece âşıkların elektronik icra alanlarında da baş göstermesine neden olmuştur. Elektronik icra mekânları, bilhassa âşıkların yerelden evrensele ulaşmasında, dinleyici ve izleyici kitesini genişletmede, etkinliklere davet edilme sıklıklarının artırmada olumlu izlenimler bırakırken süre bakımından icra zamanlarının azalması, muhteva olarak popüler ürünleri icra etmeleri, kültürel öğelerin oldukça sınırlanması, yüz yüze iletişimi ortadan kaldırarak anlatıcı ile dinleyici arasında kopukluk oluşturması ve âşıklık geleneği üzerindeki denetim mekanizmasının kırılması gibi olumsuz etkiler yarattığı tespit edilmiştir.

Sonnotlar

1. İnan Türklerinin ayrıntılı tarihsel süreci için bkz. (Kafkasyalı, 2010: 45-98; Karadeniz, 2012; Atıcı, 2015: 25-50).
2. Taşhova, geleneğin yaşatıldığı icra mekânlarını *sözel (aktif) icra ortamları* ve *elektronik (pasif) icra ortamları* olarak iki grupta incelemektedir (2006: 149-242).
3. Âşıklık geleneğinin yazılı icra mekânları çalışmanın sınırlılıkları gereği konu dışında tutulmuştur.
4. Yaklaşık 230 Türk lirası.
5. Çalışmada verilen şiirler, Azerbaycan Türkçesinin alfabesi dikkate alınarak yazım ve imla kurallarına göre yazılmıştır. Ayrıca âşık şiirlerinde deşifre edilmeyen bazı kelimelerin yerine üç nokta (...) eklenmiştir.
6. 2-5 Mart 2020 tarihleri arasında Hemedan'da Yirmi İkinci Hemedan Müzik Festivali adıyla gerçekleştirilmesi planlanan festivale Hemedan sahasındaki birçok âşık davet edilmiştir. Lakin Covid-19 pandemisi sebebiyle etkinlik ileri bir tarihe ertelenmiştir (Gün, 2021: 146).
7. Âşıklar tarafından artık kahvehane icralarının yapılmadığı Hemedan sahasının aksine Tebriz ve civarında söz konusu icraların devam ettiği bilinmektedir. Söz konusu bilgi için bkz. (Kobotarian Azeroğlu ve Azizpour, 2020: 145).
8. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kobotarian, 2013: 211; Kobotarian, 2015: 138-139).

Kaynaklar

- AKPINAR, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKTAŞ, A. ve ARIK, İ. (2023). "Whatsapp Kullanıcılarında Oluşan Yeni Alışkanlık ve Davranış Kalıplarının Türk Kültüründeki Âdâb-ı Muâşeret Açısından İncelenmesi". *BURANA- Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 1-12.
- ATICI, A. (2015). *Sungur Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

- AŞKIN BALCI, H. (2017). "İnternetteki Metinlerin Özellikleri ve Metindilbilim". *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 12, No. 5, 57-74.
- CAFEROĞLU, A. (1967). "Azerbaycan Türkleri". *Türk Kültürü*, S. 54, 412-420.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DÜZGÜN, D. (1994). "Erzurum'da Âşık Kahvesi Geleneği". *Millî Folklor Dergisi*, S. 23, 31-33.
- DÜZGÜN, D. (2011). "Âşık Kahvehanesinin Fonksiyonlarındaki Gelişim ve Değişimin Geleneğe Etkileri". *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. 249-258, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları 17.
- ERSOY, R. (2012). "Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak "Alan Araştırması" Kavramını Yeniden Düşünmek". *Millî Folklor Dergisi*, S. 94, 5-13.
- GÖKDAĞ, B. A. ve HEYET, M. R. (2004). "İran Türklerinde Kimlik Meselesi". *Bilig*, S. 30, 51-84.
- GÖRKEM, İ. (1998). "Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (=Performance Oriented) Olarak İncelenmesi". *Millî Folklor Dergisi*, S. 37, 107-113.
- GÜN, F. (2021). *Sosyo-Kültürel Değişmeler Bağlamında Hemedan (İran)'da Türk Âşıklık Geleneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜN, F. ve SALAHİ, A. (2020). "Âşık Mesiyollah ve Sanatı". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 3, 1970-1979.
- KARADENİZ, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- KAFKASYALI, A. (2004). "İran Türkleri ve İran Türk Edebiyatı". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 24, 99-132.
- KAFKASYALI, A. (2010). *İran Türkleri*. Erzurum: Bilgeoğuz.
- KOBOTARIAN, N. (2013). *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- KOBOTARIAN, N. (2015). *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOBOTARIAN AZEROĞLU, N. ve AZİZPOUR, R. (2020). "İran Türkleri'nde Sözlü Gelenek Bağlamında Âşıklık Geleneği ve Milli Bilinç". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 21, 140-150.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1998). *Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- MALINOWSKI, B. (2014). *Bilim, Büyü ve Din*. (Çev.: Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ÖZARSLAN, M. (2011). "Erzurum Âşıklık Geleneğinde Sosyo-Kültürel Zeminler". Bilge Seyidoğlu Kitabı. 299-313, Dergâh Yayınları.
- RAZZAGHİ, M. (2018). *Zengan Âşıklık Geleneği ve Zenganlı Âşık Müslüm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ROUX, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SOHRABİABAD, H. (2016). *Hemedan (İran) Türk Dönemi Yapılarındaki İnşa, Usta ve Onarım Kitabeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- TAŞLIOVA, M. M. (2006). *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UZUN, E. (2007). *İran Türk Folkloru*. Trabzon: Eser Ofset.
- ZEHTABİ (Kirişçi), M. T. (2010). *İran Türklerinin Eski Tarihi*. (Haz.: Ferhad Rahimi). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Cevad Hüsyn Kulipur, Hemedan 1964, Üniversite Mezunu, Memur. (Görüşme: 26.05.2015)

KK-2: Aşık Ali Nadiri, Hemedan 1949, Okuma Yazma Yok. (Görüşme: 15.12.2017)